שום תשים עליך מלך

מים ראשונים: דף זה נכתב לראשונה בבחירות לכנסת השש עשרה (תשס"ג – 2003) וחזרנו וכפלנו בבחירות שהרעיפו עלינו נבחרינו יחידי הסגולה בבחירות 2006, 2009, 2013, 2015, 2019 (פעמיים), 2020, 2021, 2022 ... עד שנדע להצביע כמו שצריך.

ספרי דברים פיסקא סז - מצוות מלך תחילה

רבי יהודה אומר: שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ, למנות להם מלך, לבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק. איני יודע איזה יקדום, אם למנות להם מלך, אם לבנות להם בית הבחירה, אם להכרית זרע עמלק? תלמוד לומר: ״ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק״ (שמות יז טז) - משישב המלך על כסא ה׳ את מכרית זרע עמלק.[1]

רמב"ן דברים פרק יז פסוק יד – בקשת העם לאחר ירושה וישיבה

״ואמרת אשימה עלי מלך״ - ... והיא מצות עשה שיחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה, כלשון ״ועשית מעקה לגגך״ (להלן כב ח) וזולתם. והזכיר ״ואמרת״, כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך.[2]

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קעג – יקבץ אומתנו וינהיגנו

והמצוה הקע״ג היא שצונו למנות עלינו מלך מישראל יקבץ כל אומתינו וינהיגנו. והוא אמרו יתברך: ״שום תשים עליך מלך״ (שם יז). וכבר קדם לנו לשונם בספרי: ״שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכריע זרעו שלעמלק״. ולשון ספרי ג״כ ״שום תשים עליך מלך מצות עשה״.[3]

פירוש בעל העמק דבר, דברים יז יד – מדינות שונות, הנהגות שונות

״ואמרת אשימה עלי מלך״ - ... אכן לפי לשון זה היה במשמע שאין זה מצוה במוחלט למנות מלך, אלא רשות כמו ״ואמרת אוכלה בשר״ ... והרי ידוע בדברי חז״ל דמצוה למנות מלך ואם כן למאי כתיב ״ואמרת״?[4]

ונראה דמשום דהנהגת המדינה משתנה, אם מתנהג עפ״י דעת מלוכה או עפ״י דעת העם ונבחריהם,. ויש מדינה שאינה יכולה לסבול דעת מלוכה, ויש מדינה שבלא מלך הרי היא כספינה בלי קברניט, ודבר זה אי אפשר לעשות

---

[1] ולגבי בית הבחירה ומחיית עמלק, ראו בהמשך מדרש ספרי שם שמחיית עמלק קודמת ורק אחרי כן אפשר לקיים את בניית בית הבחירה עליו נאמר: "אשר ה׳ אלהיכם מנחיל אתכם ואומר: ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב". וזאת, בניגוד לסדר של הדברים כפי שמופיע בתחילת דבריו. וכן משמע בסדר המעשים שבספרים שמואל ומלכים: שאול, דוד ושלמה וכך נפסק בברור ברמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכות א-ב: "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך, שנאמר: שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, שנאמר: תמחה את זכר עמלק, ולבנות בית הבחירה, שנאמר: לשכנו תדרשו ובאת שמה. מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר: אותי שלח ה׳ למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק. והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר: ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מסביב מכל אויביו". אך במקורות אחרים, כגון תוספתא סנהדרין ד ג וכן פסיקתא רבתי פרשת זכור ועוד, משמע שבניית בית הבחירה קודמת ועל זה נענש שאול שהקדים מחיית עמלק לבניית בית הבחירה. כך או כך, לכולי עלמא, מצוות מלך קודמת והיא הבסיס לכל הנהגת המדינה והעם – במלחמה ובשלום. (ליהושע היה בפועל דין של מלך). הפער של שלוש מאות שנה משנכנסו לארץ ועד שמינו את שאול למלך, וכל פרשת מינוי שאול וכעסו של שמואל על בקשת המלוכה, הלוא הם נדונים בספרות הפרשנים בהרחבה ואין כאן מקום וזמן להאריך ויש למהר לקלפי לקיים מצוות היום.

[2] הרי לנו שיש שלב שקודם אף למינוי המלך והוא ההתיישבות בארץ. ועינינו הרואות שכך אף אירע בדורותינו שמפעל ההתיישבות התחיל כמה עשרות שנים לפני קום המדינה. ומינוי המלך, הלוא הוא שלטון עם ישראל בארצו, בא לאחר "ירושה וישיבה" של גלי עלייה והתיישבות. אולי בדומה לתקופת השופטים שהכינה את הבסיס למלוכה. ועוד למדנו מדברי רמב"ן שהמלוכה היא מעקה וגדר להגן על גגנו ובתינו וכשם שאין להתחכם ולהקל בדין מעקה "ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו", כך יש למהר ולמנות הנהגה למדינה שתשתדל למנוע שפיכות דמים ונפילתנו בידי אויבינו המבקשים להכחידנו. וכמובן בניין הבית עצמו שבלעדיו אין מצוות מעקה. ראו גם דברי חכמינו: "אלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג ב).

[3] ראו ההבדל בין לשון רמב"ם כאן, בה הוא נצמד לסדר הפעולות שבמדרש ספרי שהבאנו לעיל, ובין לשונו להלכה, בהלכות מלכים, שהבאנו בהערה מס׳ 1. וכבר דנו רבים וטובים בהבדלי גישה אלה, שיש להם השלכה גם לימינו, אם עבודה (עבודת המקדש, תפילה ובתי כנסיות ומדרשות בימינו) קודמת למלחמה או ההפך. ועכ"פ, למדנו מאפיין נוסף של המלוכה והוא קיבוץ גלויות והנהגתם. ושוב, עינינו הרואות שהדבר הראשון שעשתה המלוכה שהתחדשה בישראל הוא חוק השבות ופתיחת שערי הארץ לעליית תפוצות ישראל בהמוניהם; ולפלא גדול כפול ומשולש הוא שהקמת המלוכה בישראל בשנת תש"ח הייתה בעת שהגיעו יושבי הארץ לשישים ריבוא כיוצאי מצרים ופקודי המדבר ותוך שנה-שנתיים קלטו כמספר הזה, עוד שישים ריבוא, עולים חדשים! אוחדו מניין פרשת במדבר ופרשת פנחס המגשרים על שנות המדבר. כל איש יהודי קלט איש יהודי אחר וכל עמי העולם מביטים ומשתאים.

[4] איך נסביר את הסתירה לכאורה בין "שום תשים" ובין "ואמרת אשימה עלי"?

עפ״י הכרח מצות עשה.[5] שהרי בעניין השייך להנהגת הכלל ... לא אפשר לצוות בהחלט למנות מלך כל זמן שלא עלה בהסכמת העם לסבול עול מלך, עפ״י שרואים מדינות אשר סביבותיהם מתנהגים בסדר נכון יותר. אז מצות עשה לסנהדרין למנות מלך, ומש״ה כתיב: ואמרת אשימה וגו׳,[6] שיהא העם מבקשים כך, אז שום תשים וגו׳.[7][1]

מים ביניים משלנו – מהי 'הסכמת העם'

ופשיטא שבימינו ״הסכמת העם״ ו״דעת העם ונבחריהם״ היא כנסת ישראל.[8]

פירוש אברבנאל שמואל א ח

״ויתקבצו כל זקני ישראל״ - הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת, לפי שאינו מתבטל שיהיו בעם מנהיגים רבים מתקבצים ומתאחדים ומסכימים בעיצה אחת ועל פיהם תהיה ההנהגה והמשפט. למה לא יהיו הנהגותיהם זמניות משנה לשנה ... ובהגיע תור שופטים ושוטרים אחרים יקומו תחתיהם ויראו אם הראשונים פשעו באומנותם ... ולמה לא יהיה יכולתם מוגבל ומסודר לפי התורות והמשפטים? הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבים ושיותר קרוב הוא שיפשע האדם היחידי במלכות ... משיחטאו אנשים רבים בהיווסדם יחד עליו.[9]

ברכות דף נח עמוד א -להבחין בין מלכי האומות למלכות ישראל

תנו רבנן: ... הרואה מלכי אומות העולם - אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם ... רב ששת אמר: מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא [מלכות הארץ כעין מלכות שמים].[10]

״לפיכך ילך ויקיים כל אדם מישראל בשמחה מצוות עשה של בחירת מלך בישראל וזריזין מקדימין למצוות. ובקיימו מצווה זו ייזכר בכל הדורות הקודמים שלא זכו לכך וישתף אותם, במחשבתו, במצווה חשובה זו, כנאמר: ״את אשר ישנו פה עמנו היום ואת אשר איננו פה עמנו היום״.[11] ויטיל הפתק באימה וביראה ויעשה

---

[5] מצוות עשה ׳רגילה׳ שבעקרון ובמגבלות שלה, חלה על כל אחד ואחד מישראל. ואינה תלויה בהסכמת הציבור (רובו).

[6] ראשי תיבות "ומשום הכי" ויצא גם כסימן למי שהוריד את התורה לארץ ובפרט ספר דברים.

[7] "שום תשים" רק אחרי "ואמרת אשימה". לפי פירוש העמק דבר (הנצי"ב) רצון העם (דמוס) הוא תנאי למלוכה! וזאת ועוד, העם הוא שבוחר במבנה השלטוני שמתאים לו מתוך מגוון האפשרויות שתקנו העמים שמסב – בפרט אלה שמתנהגים "בסדר נכון יותר". דרישה זו של "הסכמת העם" נמצאת גם אצל פרשנים אחרים, ראו למשל פירוש מלבי"ם לסיבת פירוד הממלכה בימי רחבעם שלא שמע לדברי העם, מלכים א יב ד, שמבחין בין ממלכה מוגבלת וממלכה בלתי מוגבלת: "ממלכת מוגבלת, שאין המלך יכול לעשות דבר רק עפ"י הסכמת העם ונבחריהם וע"פ נימוסי המדינה ... ותחילת התהוות מלכות ישראל בימי דוד היתה ממלכה מוגבלת, ושלמה התחזק למלוך בעצמו ממלכה בלתי מוגבלת". אין ספק שפרשנים אלה הושפעו מרוחות החדשנות של העולם המודרני ובכללם הדמוקרטיה המערבית.

[8] שבחירה בהסכמת העם תמנע ממלכה בלתי מוגבלת. והמתנגדים הקיצוניים שטחו עיניהם מראות את ישועת ישראל בימינו אומרים: אין לנו מלך אלא אתה. ולא ידעו להבחין בין מלך בשר ודם שהיום הוא כאן ובעוד ארבע שנים (או שנתיים) איננו ובין מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין אנו בוחרים אותו אלא הוא אותנו: "אתה בחרתנו". ומהם אף שטעו לחשוב שכבר הגיעה הגאולה השלימה וכבר משיח כאן ואף תחיית המתים עשו להם. ואין מגלין אלא לצנועין ודי לחכימא ברמיזא. ושלומי אמוני ישראל, הבוטחים בה׳ ובישועתו, אין להם אלא אתחלתא דגאולה ודברי הנצ"ב ושאר מבשרי ציון כרב יהודה אלקלעי, הרב צבי הירש קלישר, הרב אליהו גוטמכר ועוד.

[9] אברבנאל הולך צעד נוסף וסובר שאולי אין המלוכה ראויה כלל בימינו (עד שיבוא משיח צדקנו ותחזור מלכות בית דוד למכונה) ועדיף עליה ממשל רפובליקאי\דמוקרטי, כפי שראה בימיו מאה 15 באיטליה, ממשל שהוא כפוף לחוק ויש בו מנגנונים של החלפה ושינוי. לפי דבריו, הייתה זו טעות של בני ישראל שביקשו מלך ולא שלטון נאור יותר ועל זה כעס עליהם שמואל. ראו דבריו באריכות שם.

[10] כבר הארכנו לדון בגמרא זו, בדברינו לחלוק כבוד למלכות בפרשת וארא וכן קול דממה דקה בפרשת פנחס, כולל הסיפור המופלא על רב ששת שהיה סגי-נהור ולמרות זאת יצא ועמד עם כל בני העיר לקבל את פני המלך; ולא עוד, אלא שהבחין יותר טוב מאחרים מתי המלך עובר ומתי רק שרים ושאר נכבדים שהולכים לפניו. מה שחשוב כאן לענייננו הוא הכלל: מלכות הארץ כמלכות שמים ואם כך למלכות גויים, קל וחומר למלכות ישראל. וכעם שרץ והורץ ורוצץ בידי מלכי אומות העולם בגלות הארוכה, מן הדין שירוץ כעת לקלפי ויבחר במלכות ישראל ומתוך כך יזכה להבחין "בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם". ויחזיק ביד בן\בת זוגו ושכנו הקרוב אליו וימשכם עימו לצאת לקראת מלכי ישראל (שעתידים להיבחר) ויקיים את דברי החכם מכל אדם: "משכני אחריך נרוצה".

[11] הן מחשבה ושיתוף פרטיים על אבותיו ואבות אבותיו במשפחתו, לאורך כל הדורות, שחלמו על עצמאות ישראל בארצו ולא זכו; והן מחשבה ושיתוף של כלל הציבור, על דורות השמד והשואה שאילו הייתה מדינה יהודית עצמאית בדורם, אפשר שהיה אסונם נפחת אם לא נמנע לגמרי.

הכל כדת וכדין על מנת שיהיה קולו בין הכשרים ולא בין הפסולים, בין הפורסים סוכת שלום ולא בין הפורשים מן הציבור. ואחר כך ילך לביתו ויהדר בסעודת מצווה ויקרא בספרי העתים לתולדות עם ישראל וקורותיו ויתענג עם בני ביתו על השבתון״ (הלכות מדינה, פרק כיצד בוחרין, סימן תש״ח, סעיף תשכ״ח).[12]

הצבעה כשרה ושמחה
מחלקי המים

מים אחרונים: דבריהם של הנצי״ב (העמק דבר) והמלבי״ם שהביטו נכוחה בשינויים ובתמורות שחלו בעולם המודרני, ראויים למבט מעמיק ורחב יותר ומן הסתן כבר עסקו בכך חוקרים זריזים וטובים. עד שיגיע משיח צדקנו וימנה לנו מלך מבית דוד, שלטון העם (דמוקרטיה) הוא השלטון הראוי וכמתוקנים שבאומות העולם. (ואחרי שיגיע המשיח, גם צריכה לבוא הסכמה של העם? הלכתא דמשיחא). וכבר אמרו חכמי העול (צ׳רצ׳יל?): ״השיטה הכי פחות גרועה מכל השיטות האחרות״, ״.Democracy is the worst form of government, except for all the others״.
ואם נחזור לראש פירוש העמק דבר לעיל, ״ואמרת אשימה עלי מלך:. אין זה כמו ״ואמרת אוכלה בשר״. אין ״צמחונות״ בנושא השלטון וסדריו. אם הדמוקרטיה המערבית היא הפתרון שראוי שנלמד מאותן מדינות ״אשר מתנהגים בסדר נכון יורך״, יש לכך משמעויות הלכתיות מרחיקות לכת בכל הקשור לכוחה המעשי והמוסרי של המדינה ולחובותיו וזכויותיו של האזרח שחי בצילה.

נספח: בחירות לכנסת הראשונה

הדברים שלהלן, לוקטו מתוך יומנו האישי של הרב משה יקותיאל אלפרט זצ״ל שהיה ר״מ (מלמד) בישיבת 'עץ חיים' הידועה בירושלים (בשנים 1917- 1955).

בפעם הראשונה לאחר אלפי שנה – יום הבחירות לכנסת הראשונה כ״ד טבת תש״ט 25/1/49. בשעה 5:35 בבוקר השכם קמנו אני ואשתי ואחי ר' שמעון ליב וגיסי ר' נתנאל סלדוכין, ובני דב. אחרי ששתינו קפה לבשנו בגדי שבת לכבוד היום הגדול והקדוש הזה. כי 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו'. אחרי אלפיים שנות גלות או יותר, אפשר להגיד מששת ימי בראשית ועד היום הזה, לא זכינו ליום כזה. שנלך לבחירות למדינה יהודית ו'ברוך שהחיינו וקיימנו לזמן הזה'. ... אני ואשתי וגיסי הלכנו לקלפי באזור 10, בית הפועל המזרחי, אשר ברחוב החבשים, ופנקסי הזהות של מדינת ישראל בידינו. בשמחה רבה ועצומה הלכנו את הדרך הקצרה מביתנו ... כל הדרך אל הקלפי, הלכתי כמו בשמחת תורה אצל הקפות, עם ספר תורה, כי פנקס הזהות של ישראל היה בידי. לא היה גבול לאושר והשמחה שהיו לי. בשעה 5:50 באנו לבית הפועל המזרחי, ואנחנו היינו הראשונים. רק השמש היה שם. החשמל היה דולק. שאלנו את השמש איפה הם חברי ועדת הקלפי? הם עוד לא באו! חיכינו עד שעה 5:54 באו שנים מאנשי חברי ועדת הקלפי ובשעה 6:02 בא היושב ראש של הוועדה העורך דין ---. מחיתי בפניו על זה שלא בא בזמן הנכון, כי לפי החוק היה צריך להתחיל בשעה 6:00. היו״ר התנצל לפני. היו״ר אמר שמכיוון שישנו קורום, כי היו״ר והסגן ועוד חבר אחד, וגם משקיף אחד מ'חרות', כבר אפשר להתחיל בעבודה. השמש הביא את תיבת הקלפי, והיו״ר קרא אותי ואמר 'והדרת פני זקן', וגם לאחי, ובקש מאיתנו שאנחנו שנינו נהיה עדים לפרוצדורה של פתיחת הקלפי. הוא הראה אותנו את תיבת הקלפי שהיא ריקה ובפנינו

[12] הגהות אשר״י: ויש המהדרין בטיול ברחבי הארץ שזכינו לה לקיים קום והתהלך בארץ לאורכה ולרוחבה והכל לפי מנהג המקום ועפ״י מצב הרוח, מזג האוויר והאופנים. ובמוצאי השבתון יקדים לעלות על יצועו ולא יבלה עתותיו ושעותיו בשמיעת תוצאות המדגמים והבלי הפרשנים, שהרי לא תקנו אסרו חג על יום המחרת, ואף לא מימונה וכדומה, אלא הוא יום עבודה ומלאכה שכולו קודש להמשך בנין הארץ והמדינה. וישמע כל התוצאות למחרת ואין בכך איסור ״לינה״ או מים שלנו. ואם לא עלה בידו מבוקשו ונבחריו בושו ונחפרו, יצפה לישועה בסיבוב הבא אשר בוא יבוא, כמאמר חז״ל: ״לא זכו - בעיתה (ארבע שנים), זכו – אחישנה (שלוש שנים ואף פחות)״.

חתם אותה, קשר סביב התיבה חבל ארוך וקשר אותו היטב וחתם בשעווה, ורשם פרטיכל על זה. הוא רשם בפרטיכל כי אני באתי בשעה 6:00 (זה לא מדויק מכיוון שבאנו בשעה 5:50, והוא הי״ר בא בשעה 6:02) ובשעה 6:23 התחילו הבחירות. הי״ר אמר לי שהיות ואני האיש הזקן מכל האנשים שישנם פה, אז אני אהיה הראשון מהבוחרים.

ברטט של קדושה ובהדרת קודש מסרתי לידי הי״ר את פנקס הזהות שלי וקרא את שמי מתוך הפנקס שלי וספר הבוחרים וסגן הי״ר רשם את שמי בנייר, ונתן לי את מספר 1. מסר לידי מעטפה אחת ונכנסתי לחדר השני, ששם היו מונחים כל הפתקאות מכל הרשימות, וביד רועדת וברגש של קדושה לקחתי פתק אחד מספר ׳ב׳ רשימת האיחוד הדתי ושמתי אותה לתוך המעטפה שקבלתי אותה מידי הי״ר, ונכנסתי שוב לחדר הקלפי, והראיתי לכולם כי יש בידי רק מעטפה אחת. והגיע הרגע הכי קדוש בחיי, אותו רגע שלא זכו לו, לא האבא שלי, ולא הסבא שלי. רק אני בזמני זכיתי לרגע קדוש וטהור כזה. אשרי לי ואשרי חלקי! בירכתי ברכת שהחיינו, ושמתי את המעטפה לתוך תיבת הקלפי. לחצתי את ידי הי״ר והסגן, ויתר חברי הועדה ויצאתי משם. חיכיתי לאשתי, אחי וגיסי, ובשעה 6:28 שבנו הביתה.

הלכתי להתפלל, יום חג גדול.